

Michał Solomieniuk

Archiwum Archidiecezjalne, Gniezno

ORCID 0000-0002-3702-8096

BIBLIA CZESKA Z 1414 ROKU Z ZASOBU ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO W GNIEŹNIE

Czech Bible from 1414 in Gniezno Archdiocese Archives

Abstract: A single volume, handwritten Bible of Czech provenance is located the Archdiocesan Archive of Gniezno. The Bible was created in 1414, and its signature is BK Ms 142. This article presents and analyses the book in comparison with the rest of the library manuscripts present in the Archdiocesan Archive. The Czech Bible is a part of a small subset of biblical codices and equally small group of Czech codices. The article concludes with a few research questions, connected to, among others, a paleographic study and the examination of the traditions of the biblical texts.

Key words: Bible, Codicology – 14th–15th cent., Czech manuscripts, International Gothic, Gniezno Archdiocese Archives, figural initials, ornamental initials

Słowa kluczowe: Biblia, kodykologia – XIV–XV w., czeskie rękopisy, gotyk międzynarodowy, Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, inicjały figuralne, inicjały ornamentalne

Kodeks Ms 142 w zasobie dawnej Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie

Kodeks Biblii¹ z 1414 r. należy do niewielkiej w polskich zbiorach grupy iluminowanych, luksusowych rękopisów czeskiego pochodzenia². Reprezentu-

¹ Nieocenioną pomoc w powstaniu tego opracowania zawdzięczam dr hab. Jackowi Soszyńskiemu, prof. PAN. Serdecznie za nią dziękuję.

² Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, BK Ms 142, Biblia sacra, 1414 r. Dawna sygnatura: Ms 46a. MSPL 00234. Skrót MSPL i następująca po nim liczba to numer identyfikacyjny rękopisu na stronie www.manuscripta.pl.

je bardzo wysokie walory estetyczne i jest przedstawicielem stylu artystycznego zwanego pięknym lub gotykiem międzynarodowym. Kodeks ten, zwany od miejsca przechowywania również Biblią gnieźnieńską, to jedyny kodeks rękopiśmienny w zasobie dawnej Biblioteki katedralnej w Gnieźnie zawierający całe Pismo Święte. Poza nim Archiwum Archidiecezjalne, którego pieczy powierzono również zasoby biblioteki historycznej, posiada dwa ewangeliarze³ oraz trzy kodeksy ze Starym Testamentem⁴. Trzy ostatnie kodeksy niewątpliwie stanowiły część niezachowanych kompletów kodeksów z tekstem całego Pisma Świętego. Jeden z nich (Ms 168) jest prawdopodobnie także importem z Czech, a jego fundatorem był budowniczy archikatedry na Wzgórzu Lecha, abp Jarosław Bogoria Skotnicki. Poza tymi dwoma rękopisami w zbiorach dawnej Biblioteki Katedralnej są jeszcze trzy inne rękopisy pochodzenia czeskiego z końca XIV w., a mianowicie postylle (zbiory kazań)⁵. Obecność w Gnieźnie ksiąg z Czech tłumaczy się ożywionymi kontaktami kościelnymi, naukowymi i państwowymi między królestwem polskim a czeskim w drugiej połowie XIV i początkach XV w.⁶

Wedle dawnego, ale raczej mylnego przekazu, kodeks Biblii z 1414 r. подарował katedrze prymasowskiej król Kazimierz Jagiellończyk (1427–1492). Bardziej prawdopodobne jest jednak, że darczyńcą był ks. Wyszota z (Miejskiej) Górki, syn Jakuba (zm. 1453 r., pochowany w katedrze poznańskiej). Był on absolwentem Uniwersytetu Krakowskiego, magistrem sztuk wyzwolonych oraz kolejno: kantorem poznańskim, proboszczem poznańskim (1429 r.), kanonikiem gnieźnieńskim (przed 1438 r.) i kanclerzem gnieźnieńskim. Król Kazimierz Jagiellończyk powołał go, tuż po swym wstąpieniu na tron, na swój dwór i powierzał ważne zadania państwowe, np. wysłał Wyszotę z kasztelanem kaliskim, Piotrem Szamotulskim, do papieża Mikołaja V. Wspomniany papież mianował go podczas jego pobytu w Rzymie notariuszem apostolskim (1447 r.) oraz udzielił innych przywilejów⁷.

³ Tamże, BK Ms 1, ewangeliarz zw. Karolińskim, 800 r., MSPL 00010; tamże, BK Ms 2, ewangeliarz zw. Kruszwickim, po 1160 r., MSPL 00576.

⁴ Tamże, BK Ms 3, Stary Testament, XV., MSPL 00388; tamże, BK Ms 168 – niekompletny Stary Testament, 1373 r. MSPL 00235; BK Ms 1002, Biblia Pawła z Gębic (niektóre księgi), 1418–1419 r., MSPL 00898.

⁵ Tamże, Ms 9: Postilla in evangelia dominicalia pro usu Universitatis Pragensis K. von Wellhause-na, 1392, MSPL 00390; Ms 14, Postilla in evangelia dominicalia pro usu Universitatis Pragensis, 1393, MSPL 00394; Ms 58, Postilla Luce super epistolas et evangelia dominicalia, 1396, MSPL 00394.

⁶ B. Miodońska, *Związki polsko-czeskie w dziedzinie iluminatorstwa na przełomie w. XIV i XV*, „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 1960, 51, nr 3, s. 153–172 oraz: A. Karłowska-Kamzowa, *Kontakty artystyczne z Czechami w malarstwie gotyckim Śląska, Pomorza Wschodniego, Wielkopolski i Kujaw*, „Folia Historiae Artium” 1980, 16, s. 39–66.

⁷ J. Korytkowski, *Pralacy i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 100 aż do dni naszych*, tom II, Gniezno 1883, s. 95–96. Dane te są potwierdzone przez „Elektroniczną bazę stu-

Warto dodać, że walory estetyczne kodeksu Ms 142 dostrzegano już w latach 70. XIX w., traktując tę księgę jako eksponat muzealny okazywany w katedrze zwiedzającym⁸. Kodeksem interesowali się w końcu XIX i pierwszej połowie XX w. Julius Kohte⁹, ks. Tadeusz Trzcziński¹⁰ i Stanisława Sawicka (obszerne studium nt. iluminacji)¹¹. Pełne hasło katalogowe opublikowała dopiero w 1982 r. Jadwiga Rył¹².

Kodeks Ms 142 na tle epoki

Za czasów cesarza Karola IV (1316–1378), rezydującego w Pradze, nastąpił wspaniały rozkwit kultury czeskiej, a Praga stała się jej stolicą. W tym rozkwicie uczestniczyły też skrytoria i biblioteki¹³. Wielkim promotorem sztuki był biskup Jan ze Środy Śląskiej (zm. 1380 r.), kanclerz królewski, ordynariusz litomyski i ołomuniecki, na którego zamówienie powstał brewiarz podróżny zwany *Liber viaticus*¹⁴. Za czasów kolejnego władcy Czech, króla Wacława IV Luksemburskiego (1361–1419), powstał w łonie kultury europejskiej jednolity styl artystyczny zwany pięknym albo gotykiem międzynarodowym¹⁵. Narodziny tego stylu datuje się na około 1400 r. Na dworze Wacława bardzo wysoko ceniono i rozwijano kulturę książkową, która tworzona była właśnie w gotyku między-

dentów i profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w okresie staropolskim 1364–1780”, https://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/1994654_Wyszota_z_G%C3%B3rki_Miejskiej_dawniej_G%C3%B3rka_syn_Jakuba?lang=pl [dostęp: 22.02.2020].

⁸ I. Polkowski, *Katedra gnieźnieńska*, Gniezno 1874, s. 246: „Ponieważ zwiedzającym katedrę, biblioteka nie zawsze okazaną być może, przeto prześwietna kapituła pozwoliła, aby dwie księgi biblioteczne w kapitularni przechowywane były, do tych należą: tak zwany mszał Ś. Wojciecha, i biblia pisana na pergaminie w roku 1414”.

⁹ J. Kohte, *Kunstdenkmäler der Provinz Posen. IV. Der Regierungsbeirk Bromberg*, Berlin 1897, s. 107–108.

¹⁰ T. Trzcziński, *Średniowieczne rękopisy biblioteki kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1909, s. 267.

¹¹ S. Sawicka, *Les principaux manuscrits a peintures de la Bibliothèque National de Varsovie, du Chateau Royal et des bibliothèques: Des Zamoyski a Varsovie, du Séminaire du Plock et du Chapitre de Gniezno*, Paris 1938, s. 299–314.

¹² J. Rył, *Katalog rękopisów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie* (I), „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1982, 45, s. 90–91.

¹³ I. Hlaváček, *Knihy a knihovny v Čechách v době Karla IV*, [w:] *Liber viaticus Jana ze Středy. Komentářový svazek ke zmněšené reprodukci rukopisu XIII A 12 Knihovny Národního muzea*, red. P. Brodský, K. Spurná, M. Vaculinová, Praha 2016, s. 15–32; J. Spěváček, *Václav IV. 1361–1419*, Praha 1986, s. 463–509 oraz: J. Krása, *Knížní malba*, [w:] *České umění gotické 1350–1420*, red. F. Kavka, Praha 1970, s. 244–258.

¹⁴ M. Bláhová, *Osobnost Jana ze Středy*, [w:] *Liber viaticus Jana ze Středy...*, s. 35–67; Praga, Knihovna Národního muzea, XIII A 12, *Liber viaticus*, ok. 1350–1360.

¹⁵ H. Hlaváčková, *Die Buchmalerei des Schönen Stils*, [w:] *Prag um 1400. Der schöne Stil. Böhmisches Malerei und Plastik in der Gotik. 131 Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien in Zusammenarbeit der Nationalgalerie Prag. 19. April 1990 bis 1. Juli 1990*, Wien 1990, s. 113–116 oraz: A. Eörsi, *Gotyk międzynarodowy*, Warszawa 1986, s. 5–40.

narodowym. Innym miłośnikiem i mecenasem sztuki był arcybiskup miśnieński, a później praski, Jan z Jenštejnu, którego pasterzowanie w Pradze przypadło na lata 1379–1396. Arcybiskup zamawiał i fundował wiele obiektów kultu i ksiąg dla kościołów. Od strony duchowej arcybiskup reprezentował nurt pobożności zwany *devotio moderna*. W Pradze, przynajmniej od przełomu lat 1409/1410, działało skryptorium specjalizujące się w wyrobie Biblii oraz ksiąg liturgicznych i modlitewników. Mistrz tego skryptorium, identyfikowany przez starszych badaczy z Laurinem z Klatovych, zwany jest Mistrzem Mszału Hazenburskiego. Nazwa ta wiąże się z faktem wykonania przez niego w 1409 r. wspaniałego mszału na zamówienie arcybiskupa praskiego, Zbynka Zajica z Hasenburga¹⁶. Dzieła iluminatorskie tego mistrza zdobią Biblię Korczka z lat 1403–1405 (Wiedeń, Karlsruhe)¹⁷, graduał cysterski z 1410 r. (Lucerna)¹⁸, mszał Jana Strniště z lat 1406–1410 (Praga)¹⁹, Biblię gnieźnieńską z 1414 r. (nasz Ms 142), vesperał i matutinał z ok. 1420 r. (Żytawa)²⁰. Zgodnie z duchem epoki księga nie była tylko naczyniem przechowującym cenne myśli, ale obiektem sztuki samym w sobie. Dotyczyło to także kodeksów Pisma Świętego. Zaś cechą malarstwa tego stylu było dążenie do formalnej doskonałości i przepychu, który poruszy zmysły człowieka. W malarstwie książkowym obraz przenosił odbiorcę z doczesności w bezczasowość, w wieczną teraźniejszość. Piękno tych obrazów można interpretować jako protohumanistyczne idealizowanie postaci ludzkiej, szczególnie kobiecej. Mistrz Mszału Hazenburskiego malował postaci przypominające lalki z wąskimi ramionami, mające za to obfite, fałdowane szaty. Przez całe dziesięciolecie działalności artystycznej, którą możemy prześledzić, niemal nie zmieniał wyglądu figur, choć widać ewidentne przejście ku zimniejszej skali barw²¹.

W zbiorach polskich do Ms 142 można porównać Biblię czeską sprzed 1405 r., przechowywaną we Włocławku²² oraz kodeks wilanowski ze zbiorów Biblioteki Narodowej²³.

¹⁶ Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, HAN, Cod. 1844, Mszał Hazenburski/Hasenburg-Missale, 1409.

¹⁷ Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, HAN, Cod. 1169, Biblia Korczka/Korczeke-Bibel, ok. 1403–1405 (vol. I – od Rdz do Ps); Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. St. Blasien 2, Biblia Korczka/Korczeke-Bibel, ok. 1403–1405.

¹⁸ Lucerna, Zentral- und Hochschulbibliothek, P 19 fol., graduał cysterski (część zimowa).

¹⁹ Praga, Knihovna Národního muzea, XV A 8, Missale Pragensis dioecesis/Misál Jana Strniště z Jablonné, ok. 1406–1410.

²⁰ Żytawa, Christian-Weise-Bibliothek, Vesperale et Matutinale, A I, A VI, ok. 1410–1420.

²¹ M. Theisen, *Korczeke-Bibel: Prag 1400–1410*, [w:] *Im Anfang war das Wort. Glanz und Pracht illuminierter Bibeln*, red. A. Fingernagel, Ch. Gastgeber, Köln 2003, s. 132–135.

²² Włocławek, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, Ms 19, Biblia, przed 1405, MSPL 00225; por. P. Brodský, *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách*, Praha 2004, s. 113–115. Niestety, prawdopodobnie w XIX w. wycięto z kodeksu niemal wszystkie inicjały figuralne, co ogranicza badania porównawcze z innymi rękopisami.

²³ Warszawa, Biblioteka Narodowa, rps 8052, kodeks wilanowski, 1462, MSPL 00032. Kodeks

Opis zewnętrzny kodeksu Ms 142

Kodeks zawiera tekst Biblii, a później *Interpretationes nominum hebraicorum* (objaśnienie nazw hebrajskich). Do 1960 r. był oprawiony w deski okryte pergaminem z XV-wiecznego antyfonarza; obecnie okrycie desek stanowi czerwony aksamit ze srebrnymi okuciami z XVII w. Nowa oprawa jest zbyt mała w stosunku do bloku książki i nie stanowi odpowiedniej ochrony dla brzegów kart, szczególnie pionowych. Przy przeoprawieniu nie wykonano, jak się zdaje, prac restauratorsko-konserwatorskich, np. nie usunięto zabrudzeń powstałych od wielokrotnego przekładania kart palcami. Karty ochronne I i IV wyklejone są płótnem łączącym je z okładzinami; k. II i III są papierowe.

Wolumin składa się z 506 kart pergaminowych, zszytych w 51 składek (głównie kwinternionów)²⁴ i ma wymiary 37 x 27 x 14,5–19 cm²⁵. Z oryginalnego bloku usunięte zostały dwie karty²⁶. Ostatnia karta pergaminowa (k. 506) jest obcięta wzdłuż osi pionowej, tak że pozostałość mierzy 37 x ok. 12 cm. Pierwotnie blok książki był większy i został przycięty w trakcie oprawy, czego dowodzą przycięte

ten stanowi „klocek”, złożony z trzech części, z których ostatnia (”Chronica longa seu magna Polonorum”) jest wcześniejsza i powstała pod wpływem szkoły czeskiej; por. J. Soszyński, *Kronika Marcina Polaka i jej średniowieczna tradycja rękopiśmienna w Polsce*, Warszawa 1995, s. 83–85 („Studia Copernicana” 34); oraz J. Soszyński, *Between the Middle Ages and the Renaissance: the Wilanów Manuscript Reconsidered*, „Medievalia Philosophica Polonorum” 34, 2001, s. 199–206.

²⁴ Składki: I (5+5) k. 1–10; II (5+5) k. 11–20; III (5+5) k. 21–30; IV (5+5) k. 31–40; V (5+5) k. 41–50; VI (5+5) k. 51–60; VII (5+5) k. 61–70; VIII (5+5) k. 71–80; IX (5+5) k. 81–90; X (5+5) k. 91–100; XI (5+5) k. 101–110; XII (5+5) k. 111–120; XIII (5+5) k. 121–130; XIV (4+4) k. 131–138; XV (6+6) k. 139–150; XVI (5+5) k. 151–160; XVII (5+5) k. 161–170; XVIII (5+5) k. 171–180; XIX (5+4) k. 181–189; XX (5+5) k. 190–199; XXI (5+5) k. 200–209; XXII (5+5) k. 210–219; XXIII (5+5) k. 220–229; XXIV (5+5) k. 230–239; XXV (5+5) k. 240–249; XXVI (4+5) k. 250–258; XXVII (5+5) k. 259–268; XXVIII (5+5) k. 269–278; XXIX (k. 5+5) k. 279–288; XXX (5+5) k. 289–298; XXXI (5+5) k. 299–308; XXXII (5+5) k. 309–318; XXXIII (5+5) k. 319–328; XXXIV (5+5) k. 329–338; XXXV (5+5) k. 339–348; XXXVI (5+5) k. 349–358; XXXVII (5+5) k. 359–368; XXXVIII (5+5) k. 369–378; XXXIX (5+5) k. 379–388; XL (5+5) k. 389–398; XLI (5+5) k. 399–408; XLII (5+5) k. 409–418; XLIII (5+5) k. 419–428; XLIV (5+5) k. 429–438; XLV (5+5) k. 439–448; XLVI (5+5) k. 449–458; XLVII (5+5) k. 459–468; XLVIII (5+5) k. 469–478; XLIX (5+5) k. 479–488; L (5+5) k. 489–498; LI (5+3) k. 499–506.

Kustosze: k. 10v, 20v, 30v, 40v, 50v, 60v, 70v, 80v, 90v, 100v, 110v, 120v, 130v, 138v, 150v, 160v, 170v, 180v, 189v, 199v, 209v, 219v, 229v, 239v, 249v, 258v, 268v, 278v, 288v, 298v, 308v, 318v, 328v, 338v, 348v, 358v, 368v, 378v, 388v, 398v, 408v, 418v, 428v, 438v, 448v, 458v, 468v, 478v, 488v, 498v.

Reklamanty: k. 10v, 20v, 30v, 40v, 50v, 60v, 70v, 80v, 90v, 100v, 110v, 120v, 130v, 138v, 150v, 160v, 170, 180v, 189v, 199v, 209v, 219v, 239v, 249v, 258v, 268v, 278v, 288v, 298v, 308v, 318v, 328v, 338v, 348v, 358v, 368v, 378v, 388v, 398v, 408v, 418v, 428v, 438v, 448v, 458v, 468v, 478v, 488v, 498v.

²⁵ Grubość bloku jest niejednakowa: po ostatnim (?) przeoprawieniu jest on wyraźnie cieńszy, czy też bardziej „ściśnięty”, w pobliżu grzbietu.

²⁶ Karty wycięte pomiędzy: 185/186 (po karcie piątej w składce XIX); 250/251 (po karcie pierwszej w składce XXVI).

u dołu kart liczby oznaczające kolejność karty w składce²⁷. Brak oznaczenia liczbowego karty w składce występuje tylko na k. 489 (brak nr I).

Tekst Biblii spisano w dwu kolumnach (23 x 7,5 i 23 x 7 cm), po pięćdziesiąt wierszy każda, na uprzednio wykonanym liniowaniu. Pole zapisu ma wymiary 23 x 15,5 cm. Przy spisywaniu księgi zastosowano zasadę, że każdy kolejny margines (wewnętrzny – górny – zewnętrzny – dolny) jest większy. Zasadniczo mistrz kodeksu nie zostawiał miejsca wolnego między końcem jednej części (księgi biblijnej lub prologu) a początkiem następnej. Przejścia między kolejnymi częściami wskazują zapisane na czerwono explicity i incipity. Główny tekst kodeksu został zapisany bastardą czeską²⁸.

Datacja rękopisu opiera się na kolofonie znajdującym się na k. 470r: *Explicit liber apokalipsis Anno domini M^o cccc^o xiiii^o*.

Zawartość kodeksu

Karty	Incipit prologu do księgi biblijnej (numer prologu w S ¹ i K ²)	Nazwa łacińska księgi biblijnej lub prologu / nazwa z <i>viva pagina</i>
1ra–3rb	Frater Ambrosius (S 284, K 1)	Prologus
3rb–3vb	Desiderii mei (S 285, K 2)	prologus beati Jeronimi presbiteri in penitenciam* Moysi s[e]cc[i]o prima
4ra–22ra		liber bresith i[d est] Genesis/Genesis
22ra–37ra		hellesmoth i[d est] liber Exodi/Exodus
37ra–47rb		liber Vaietra i[d est] Leviticus/Leviticus
47va–62ra		vaiedaber i[d est] liber Numeri/Numeri
62ra–75va		adabarim i[d est] liber Deuteronomii/Deuteronomius <i>W explicitie: helleadabarim</i>
75va	Tandem finito (S 311, K 3)	Prologus beati Jeronimi in libr[um] Josue
75vb–85ra		liber Iosue/Iosue
85ra–94va		liber sopthim id est Judicum/Iudicum
94va–95vb		liber Ruth
96ra–96va	Viginti et duas (S 323, K 4)	prologus beati Jeronimi presbiteri in libros Regum

* Prawdopodobnie błąd; zamiast „penitenciam” winno być „Pentateuchum”.

²⁷ Karty: 270r, 469r, 470r, 472r.

²⁸ Por. P. Spunar, *L'evolution et la fonction de la bâtarde en Bohême et en Pologne*, „Studia Źródłoznawcze” 1961, 6, s. 1–6. H. Pátková, *Paleografické poznámky k českým biblickým rukopisům 15. století*, „Historie – Otázky – Problémy” 2013, 5, nr 2, s. 42.

96va–110ra		liber regum primus/Regum I (1Sm) ³
110ra–121ra		liber Regum secundus/Regum II (2 Sm)
121ra–133vb		liber Regum Tertius/Regum III (1 Krl)
134ra–146ra		liber Regum quartus/Regum IIII (2 Krl)
146ra–146va	Si septuaginta (S 328, K 5)	prologus in librum Paralipomenon
146va–157ra		liber Paralipomenon/Paralipomenon I (1 Krn)
157r–157va	Quomodo Grecorum (S 327, K 6)	Prologus in secundo Paralipomenon
157va–171ra		Secundus liber Paralipomenon /Paralipomenon II
171ra–171va	Utrum difficilius (S 330, K 7)	prologus in libro Esdre
171va–175ra		liber Esdre/Esdre I
175ra–180rb		Liber Neemie/Neemie
180rb–185vb		liber Esdre secundus/Esdre II (3 Ezd ⁴)
185vb	Mirari non desino (S 332, K 8)	Prologus beati Jeronimi pr[e]sb[ite]ri i[n] libr[um] Thobie
186ra–188vb		liber thobie/Thobi ⁵ (Tb)
188vb	Aput Hebreos (S 335, K 9)	Prologus beati Jeronimi pr[e]sbiteri in librum Iudith
188vb–193v		liber Iudith (Jdt)
193v–194r	Librum Hesther (S 341, K 10)	Prologus beati Jeronimi pr[e]sb[ite]ri i[n] libr[um] Hester
194ra–198v		liber Hester (Est)
198v–199ra	Cogor per singulos (S 344, K 12)	Prologus beati J[er]onimi pr[e]sb[ite]ri i[n] librum Iob
199ra–199rb	Si aut fiscellam (S 357, K 13)	Item alius prologus
199rb–208ra		liber Iob (Hi)
208rb–208vb	Cum omnes prophetas (S 6637)	Prologus in psalt[er]ium
208vb		Oratio Manasse regis ⁶
209ra		Liber ympnorum v[e]l soliloquiorum p[ro]phete dauid de cristo/[brak] (Ps)
232vb–233ra	Iungat epistola (S 457, K 14)	Prologus b[ea]ti J[er]onimi p[re]sbi[te]ri in libros Salomo[n]is
233ra–241ra		P[ro]v[er]bia Salomo[n]is/Parabole (Prz)
241ra	Memini me (S 462, K 15)	Prologus in ecc[lesi]aste[s]
241rb–244ra		Eccl[es]iastes/Ecclesiastes (Koh)

244ra–245rb		cantica canticorum/Cantica (Pnp)
245rb	Liber Sapientie (S 468, K 16)	Prologus in libro sapie[ntiae]
245va–250vb		liber Sapientie/Sapie ⁷ (Mdr)
251ra–265va		Lib[er] ecc[lesiast]icus ⁸ /Eccle (Syr)
265va–265vb	Nemo cum prophetas (S 482, K 17)	Prologus b[ea]ti J[er]onimi p[re]sb[ite]ri in Ysaia[m] p[ro]ph[et]am
265vb–283vb		Jsaia[s] p[ro]ph[et]a/Ysaia[s] (Iz)
284ra	Jeremias propheta (S 487, K 18)	Prologus b[ea]ti J[er]onimi p[re]sb[ite]ri in Jeremiam p[ro]ph[et]am
284ra–305rb		Jeremias p[ro]ph[et]a/Jeremias (Jr)
305rb–307ra		Lamentac[i]o[n]es Jeremie p[ro]ph[et]e/ Trenorum (Lm)
307ra–307rb		Or[at]io Je[re]mie ⁹
307rb	Liber iste (S 491, K 19)	Prologus i[n] baruch
307rb–310ra		liber Baruch/Baruch (Ba)
310ra	Ezechiel propheta S 492, K 20	Prologus b[ea]ti J[er]onimi presb[ite]ri i[n] Ezechielem p[ro]ph[et]am
310ra–329va		Ezechiel propheta/Ezechiel (Ez)
329va–330ra	Danielem prophetam (S 494, K 21)	Prologus i[n] daniele
330va–337vb		liber danielis / Daniel (Dn)
337vb	Non idem ordo (S 500, K 22)	Prologus b[ea]ti Jeronimi p[re]sb[ite]ri i[n] XII p[ro]ph[et]as Prologus i[n] libro Osee
337vb–338ra	Temporibus (S 507, K 23)	Item alius prologus
338ra–340va		Osee p[ro]pheta/Osse (Oz)
340vb	Sanctus Joel (S 511, K 24)	Prologus in libro Iohel
340vb–341ra	Joel filius Phatuel (S 510, K 25)	Item ali[us] p[ro]logus
341ra–342ra		Johel p[ro]pheta/Iohel (Jl)
342ra	Ozias rex (S 515, K 26)	prolog[us] in lib[r]o Ozie p[ro]phete
342ra–342rb	Amos propheta (S 512, K 27)	Incipit prologus in libro Amos p[ro]phete
342rb	Hic Amos propheta (S 513, K 28)	Item alius prologus
343va–344va		Amos propheta/Amos (Am)

344va	Iacob patriarcha (S 519, K 29)	Prolog[us] in lib[r]o Abdie
344va–344vb	Asau filius ysaac frater iacob uocatus est ...>... contra ydumeos ergo loquitur hic propheta.	Item alius prologus
344vb–345ra		Abdias p[ro]ph[et]a (Abd)
345ra–345rb	Sanctu[m] Jona[m] (S 524, K 31)	Prolog[us] i[n] lib[r]o Jone
345rb	Ionas columba (S 521, K 32)	It[em] alius Prolog[us]
345rb–346ra		Jonas Propheta/Ionas (Jon)
346ra	Temporibus ioathe (S 526, K 33)	Prologus in libro Michee p[ro]phete
346rb–347vb		Micheas Propheta/Micheas (Mi)
347vb	Nahum prophetam (S 528, K 34)	Prolog[us] i[n] lib[r]o Naum
347vb–348va		Naum p[ro]pheta (Na)
348va–349ra	Quattuor prophete (S 531, K 35)	p[ro]logus in lib[r]o Abacuch
349ra–349vb		Abacuch p[ro]ph[et]a/Abacuch (Ha)
349vb–350ra	Tradunt Hebrei (S 534, K 36)	P[ro]log[us] i[n] lib[r]o Sophonie
350ra–350vb		Sophonias propheta/Sophonias (Sof)
351ra–351rb	Jeremias propheta (S 538, K 37)	Prologus i[n] lib[r]o Aggei
351rb–351vb		Aggeus p[ro]ph[et]a/Agge[us] (Ag)
351vb–352ra	In anno secundo (S 539, K 38)	P[ro]logus i[n] lib[r]o Zacha[r]ie p[ro]ph[et]e
352ra–355ra		Zacharias propheta (Za)
355ra–355rb	Deus per Moysen (S 534, K 39)	Prolog[us] i[n] Malachia p[ro]ph[et]a
355rb–356ra		Malachias p[ro]ph[et]a/Malachias (Ml)
356rb–356va	Cum sim promptus (S 547, K 40)	Prologus in libru[m] Machabeorum
356va–356vb	Memini me (S 553, K 41)	Item alius prologus
356vb	Machabeorum libri (S 551, K 42)	Item alius prolog[us]
356vb–368va		liber Machabeorum Primus/Machabeorum I (1 Mch)

368va–377vb		liber Machabeorum Secundus/Macha[beorum] II (2 Mch)
376vb–377ra	Matheus ex Judea (S 590, K 43)	Prologus i[n] Matheo
377ra–377rb	Matheus cum primo (S 589, K 44)	Item alius p[ro]log[us]
377rb–389ra		Ewangelium Mathei/Mathe[us]
389ra–389rb	Marchus ewangelista Dei (S 607, K 45)	Prologus i[n] ew[a]nge[liu]m Marci / Marcus
389rb–396va		Ewangelium sancti ewangeliste Marci
396va		Prologus in ew[angeliu]m Luce <i>Lucas 1,1–4</i>
396vab	Lucas Syrius natione (S 620, K 46)	Item alius p[ro]logus b[ea]ti Jeronimi
396a–409va		Ew[a]ngeliu[m] Luce <i>Lucas od 1,5 do końca</i>
409vab	Hic est johannes ewangelista (S 624, K 47)	P[ro]logus i[n] ew[a]n[gelium] Joh[an]nis
409vb–419va		Ewangelium Johannis/Johannes
419vab	Romani sunt partis (S 677, K 48)	Prologus in ep[istu]la ad Romanos
419vb–424va		Epistola b[ea]ti Pauli apostoli ad Romanos/ Ad Romanos
424va	Corinthii sunt Achai (S 685, K 49)	Prologu[s] in ep[isto]la ad Corinthios
424va–429ra		Epistola beati Pauli ap[osto]li ad ad Corinthios Prima/Ad Corinthios I
429ra	Post actam primam (S 699, K 50)	Prologus i[n] ep[isto]la s[e]c[un]da ad Corinthios
429rb–432rb		Ep[istu]la b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Corinthios Secunda/Cor[inthios] II
432rb–432va	Galathe sunt greci (S 707, K 51)	Prologus in ep[istu]la ad Galathas
432va–434ra		Ep[isto]la b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Galathas/ Galathas
434ra	Ephesii sunt asiani (S 715, K 52)	P[ro]log[us] i[n] ep[isto]la ad efesios
434ra–435vb		Ep[istu]la b[ea]ti Pauli apostoli ad Ephesios/ Ad Ephesios
435vb	Philippenses sunt macedones (S 728, K 53)	Prolo[gus] i[n] ep[isto]la ad Philippe[n]ses

435vb–436vb		Ep[isto]la b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Philippenses/Ad Philippenses
436vb–437ra	Colocenses et hii sunt (S 736, K 54)	Prolo[gus] i[n] ep[isto]la ad Colose[n]ses
437ra–438ra		Ep[isto]la b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Colosenses/Colosenses
438ra	Thessalonicenses sunt macedones (S 747, K 55)	Prolo[gus] i[n] ep[isto]la ad thessalo[n]icen[ses]
438ra–439ra		Ep[isto]la b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Thessalo[n]icen[ses] p[ri]ma/Ad Thessalonicenses/Ad Thessalonicenses
439ra	Ad Thessalonicenses secundam (S 752, K 56)	P[ro]logus i[n] s[e]c[un]da ad tessal[onicenses]
439ra–439va		ep[isto]la b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad tessalon[icenses] s[e]c[un]da/Tessalonicenses II
439vb	Tymotheum instruit et docet (S 765, K 57)	Prolo[gus] i[n] ep[isto]la ad tymoth[eum]
439vb–441ra		ep[isto]la b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Tymotheu[m] Prima/Tymotheum I
441ra	Item Tymotheo scribit (S 772, K 58)	Prolo[gus] i[n] secu[n]da epistola ad Tymotheum
441ra–441vb		ep[isto]la b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Tymoth[eu]m s[e]c[un]da/Ad Tymotheum II
442ra	Tytum commonefacit (S 780, K 59)	Prologus in ad Tytum
441vb–442va		ep[ist]ola b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Tytum/Ad Tytum
442va	Philemoni familiares (S 783, K 60)	P[ro]logus ad philomenem
442vab		ep[ist]ola b[ea]ti Pauli apostoli ad Philomenem/Philomenem
442vb	In primis dicendum est (S 793, K 61)	P[ro]log[us] ad heb[r]eos
442vb–446rb		ep[ist]ola b[ea]ti Pauli ap[osto]li ad Hebreos/Hebreos

446rb–446va	Lucas antiocensis (S 637, K – brak)	Prolog[us] b[ea]ti J[er]onimi i[n] Actus Ap[osto]lorum
446va–458va		Actus Ap[osto]lorum/Actus
458vab	Non ita est ordo (S 809, K 63)	Prolog[us] b[ea]ti J[er]onimi p[re]sbiteri in canonicas epistolas
458vb–460ra		Ep[isto]la b[ea]ti Iacobi/Iacobi
460ra–461rb		Ep[isto]la b[ea]ti Pet[ri] ap[osto]li Prima/Petri I
461rb–462ra		Ep[isto]la b[ea]ti Petri ap[osto]li Secu[n]da/Petri II
462ra–463rb		Ep[isto]la b[ea]ti Ioh[ann]is ap[osto]li Prima/Iohannis I
463rb–463va		Ep[isto]la b[ea]ti Ioh[ann]is ap[osto]li Secunda/Iohannis II
463va		Ep[isto]la b[ea]ti Ioh[ann]is ap[osto]li Tertia/Iohannis III
463va–464ra		Ep[isto]la b[ea]ti Jude apostoli/Iude
464ra–464va	Omnes qui pie volunt (S 839, K 64)	Prologus in Apocalipsi
464va–470rb		lib[er] Apocalipsi/Apocalipsis
470va–506r		Interpretationes hebraicorum nominum

¹ F. Stegmüller, N. Reinhardt, *Repertorium Biblicum Medii Aevi*, t. I: *Initia biblica, apocrypha, prologi*, Madrid 1981². Repertorium zawiera incipity wstępów do ksiąg biblijnych oraz identyfikację ich źródeł.

² N.R. Ker Neil, *Medieval Manuscripts in British Libraries*, vol. I, London–Oxford 1969, s. 96–97.

³ W nawiasach polskie sigła współczesnej nazwy biblijnej.

⁴ Apokryf. Incipit i explicit: *Et fecit Iosias Pascha in Ierosolimis ...><... celebrare leticiam secundum testamentum domini dei Israel.*

⁵ Z powodu braku karty zachował się tekst tylko od Tb 4,6 do końca księgi. Tytuł księgi podano z explicitu.

⁶ Rozpoczyna się inicjałem kaligraficznym *D[omine]*.

⁷ Tekst urwany, brak karty między 250 a 251.

⁸ Brak początku. Nazwa księgi z explicitu.

⁹ Inna nazwa: Recordare (Lm 5,1-22 – wyróżnione jako odrębna księga).

Kodeks zawiera dwie księgi apokryficzne: *Oratio Manasse* (Modlitwę Manasses²⁹), umieszczoną między wstępem do psalterza a samym psalterzem, oraz III Księgę Ezdrasza, nazwaną w tym kodeksie *II Esdre*³⁰. Wśród ksiąg kanonicznych jedna ma wyodrębnioną końcową część jako osobną księgę. Jest to *Oratio Jeremie* (Modlitwa Jeremiasza), rozpoczynająca się od słów *Recordare Domine quid acciderit*, umieszczona po Lamentacjach. Zawiera ona piąty, ostatni rozdział Lamentacji.

²⁹ *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem*, red. R. Weber, R. Gryson, Stuttgart 2007⁵, s. 1909.

³⁰ *Biblia sacra iuxta...*, s. 1910–1930. Różnica w numeracji ksiąg bierze się stąd, że kanoniczna Księga Ezdrasza i Księga Nehemiasza są określane też zbiorczo jako I i II Księga Ezdrasza.

W jednym przypadku, przy Księdze Powtórzonego Prawa, zlatynizowany hebrajski tytuł księgi jest podany na początku tekstu bez pierwszej sylaby, zaś w całości dopiero po zakończeniu księgi (w explicicie).

Istnieje kilka różnic w doborze wstępów (prologów) do ksiąg biblijnych między Biblią paryską³¹ a Ms 142. W badanym rękopisie nie ma *Rursum* (S 343, K11) przed księgą Estery, czyli drugiego z dwóch umieszczanych tam wstępów. Przed tą księgą jest jedynie pierwszy wstęp: *Librum Hesther* (S 341, K 10). Księga Psalmów jest poprzedzona wstępem pióra Piotra Lombarda: *Cum omnes prophetas ...><... quinque distinctiones*, który stanowi pierwszą część prologu do *Commentarium in Psalterium*, stanowiącego część większego dzieła, zwanego *Magna Glossa*³².

Natomiast przed księgą Abdiasza znajdują się, jak w Biblii paryskiej, dwa wstępy, jednak drugi z nich to nie *Hebrei* (S 517, K 30), a *Asau filius ysaac frater iacob uocatus est ...><... contra ydumeos ergo loquitur hic propheta*³³. Z kolei pierwszy z trzech prologów do Księgi Amosa, *Ozias rex* (S 515, K 26), został, według dzisiejszego stanu wiedzy, omyłkowo nazwany *prologiem do Księgi Ozjasza* (*prologus in libro Ozie prophete*), przy czym powodem pomyłki był incipit tegoż prologu³⁴. Inny rodzaj pomyłki nastąpił przed Ewangelią św. Łukasza. Pierwsze cztery wersety tejże ewangelii zostały uznane przez skrybę za zewnętrzny wstęp do księgi, po nim umieszczono właściwy wstęp: *Lucas Syrius natione* (S 620, K 46), a dopiero później kolejne wersety ewangelii.

³¹ Obecnie panuje pogląd, że Biblia paryska jako tekst biblijny stosowany od XIII w. w środowisku paryskim, to produkt rzemieślników-kopistów obsługujących środowisko uniwersyteckie. Uczeni zaś (zwłaszcza dominikanie) opracowywali specjalne *correctoria* do Biblii paryskiej. W każdym razie Uniwersytet Paryski nigdy nie zaangażował swego autorytetu w żaden konkretny tekst Pisma Świętego. Szerzej na ten temat: J. Soszyński, *Biblia paryska w rękopisie F 22-98 wileńskiej Biblioteki im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk*, [w:] *Szlachta polska i jej dziedzictwo. Księga na 65 lat Prof. dr. hab. Jana Dziegielewskiego*, red. D. Kuźmina, R. Lolo, K. Łatak, E. Potkowski, Warszawa 2013, s. 63–74. Tradycyjny pogląd, jakoby *Correctorium Bibliorum* zostało opracowane na Uniwersytecie Paryskim w XIII w. dla odtworzenia oryginalnego tekstu przekładu Hieronima, reprezentuje: J. Królikowski *Poszukiwania „optymalnego” tekstu Biblii w XIII wieku*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2016, 35, nr 1, s. 133–146.

³² Edycja: *P. Lombardi magistri sententiarum, Parisiensis episcopi, opera omnia*, red. J.P. Migne, Parisii 1854 (*Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis...*, t. 191), kol. 55–1296 (dalej: PL 191). Wstępna część prologu do komentarza, zawarta w Ms 142, znajduje się w kol. 55–58.

³³ Por. Yale University, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, General Collection of Rare Books and Manuscripts, Pre-1600 Manuscripts, Ms 83, <https://pre1600ms.beinecke.library.yale.edu/docs/pre1600.ms083.htm> [dostęp: 04.05.2020] – według redaktorów opracowania jest to glosa, a nie prolog.

³⁴ Tego błędu nie wychwyciła w swoim studium S. Sawicka. Por. S. Sawicka, *Les principaux manuscrits a peintures de la Bibliothèque National de Varsovie, du Chateau Royal et des bibliothèques: Des Zamoyski a Varsovie, du Séminaire du Plock et du Chapitre de Gniezn*, Paris 1938, s. 304.

Księga psalmów nosi nieoczywistą dla współczesnego odbiorcy nazwę: *Liber ympnorum vel soliloquiorum prophete Daud de Cristo* (księga hymnów i monologów proroka Dawida o Chrystusie), występującą w komentarzu do psalmów Piotra Lombarda, i nie posiada *viva pagina*.

Cztery prologi nie rozpoczynają się od przyjętego w repertoriach biblijnych incipitu. Będąc w oryginale listami, w Ms 142 są poprzedzone adresami, po których dopiero następują incipity zebrane w Repertorium Biblijnym. Pierwszy taki adres (Hieronima do Domniona i Rogacjana) pojawia się przed incipitem prologu do 2 Krn (S 327, K 6): *Eusebius Ieronimus Domnioni et Rogatiano suis in Iesu Christo salutem*³⁵. Drugi adres (Hieronima do biskupa Chromacjusza i Heliodora) poprzedza incipit prologu do księgi Tobiasza (S 332, K 8): *Chromacio et Helyodoro episcopis Ieronimus presbyter in Domino salutem*³⁶. Dwa prologi do 1 Mch są z kolei listami Rabana Maura. Pierwszy z nich (S 547, K 40) jest poprzedzony adresem w brzmieniu: *Domino excellentissimo et in cultu Christiane religionis strenuissimo Lodouico regi Rabanus uilissimus seruorum Dei et Domino Dominorum perpetuam optat salutem*³⁷. Drugi prolog (S 553, K 41) ma taki oto adres: *R[everendissimo et omni caritatis officio dignissimo Geroldo sacri palatii archidiacono Rabanus uilis Dei seruus seruorum in Christo salutem...]*³⁸ itd. W ostatnim z wymienionych prologów skryba pominął spory fragment tekstu, w efekcie po inicjale R brak reszty wyrazu (= *everendissimo*), a w to miejsce „doklejony” jest wyraz *fficio* (= *officio*).

Zdobnictwo

Na zdobnictwo kodeksu składają się różnorodne elementy: inicjały, wici roślinne (często „zamieszkałe” przez zwierzęta), misterne wzory – wydłużenia końcówek inicjałów, dwukolorowa *viva pagina*, jedno- lub dwukolorowe oznaczenia rozdziałów, czerwone zapowiedzi incipitów. W tym opracowaniu zostaną omówione pokrótce wszystkie te elementy, poza wiciami roślinnymi i zdobieniami piórkowymi.

³⁵ Listu tego nie ma w korpusie epistolarnym Hieronima, por. Hieronim ze Strydonu, *Listy. Tekst łaciński i polski*, opr. M. Ożóg, H. Pietras, t. 1 i 2, Kraków 2010; t. 3, 4, 5, Kraków 2011. List znajduje się w wydaniu krytycznym wstępów Hieronima do ksiąg biblijnych: Jérôme, *Préfaces aux livres de la Bible*, red. R. Weber, R. Gryson, opr. A. Canellis, Paris 2017 (*Sources Chrétiennes* 592), s. 338–347.

³⁶ Tego listu również nie ma w korpusie listów Hieronima ze Strydonu wspomnianym w poprzednim przypisie. Znajduje się natomiast w *Sources Chrétiennes* 592, s. 368–371.

³⁷ *B. Rabani Mauri Fuldensis abbatis et Moguntiani archiepiscopi opera omnia*, tom III, red. J.P. Migne, Paris 1854 (*Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis...*, t. 109), kol. 1125–1224 (dalej: PL 109).

³⁸ PL 109, kol. 1127–1128.

A) Inicjały

W kodeksie Ms 142 są trzy rodzaje ozdobnych inicjałów: figuralne, ornamentalne i kaligraficzne (dwa typy) oraz formy szczególne – przejściowe między inicjałami ornamentalnymi i kaligraficznymi. Inicjały figuralne³⁹ (w liczbie osiemdziesięciu jeden) są najbardziej ozdobne, historyzowane, z przedstawieniami figuratywnymi. Zostały umieszczane zazwyczaj na początku ksiąg biblijnych. Inicjały ornamentalne (w liczbie sześćdziesięciu pięciu) otwierają większość prologów do wyżej wymienionych ksiąg. Są to litery zdobione na różny sposób, niekiedy bardzo wystawny, ale bez przedstawień figuratywnych. Inicjały kaligraficzne zostały zarezerwowane zasadniczo dla początków rozdziałów w księgach⁴⁰.

Tabela inicjałów figuralnych i ornamentalnych:

l.p. inic.	Nazwa księgi biblijnej / wstępu do księgi	Karta, strona, kolumna	Inicjał figuralny	Inicjał ornamentalny	Treść inicjału figuralnego
1.	Prologus	1ra	F[rater]		Siedzący św. Hieronim w stroju kardynalskim. Pisze na pulpicie pisarskim, u jego stóp lew
1.	<i>Prologus in penitenciam Moysi</i>	3rb		<i>D[esiderii]</i>	
2.	Genesis	4ra	I[n]		Siedem medalionów ze scenami: (1) stworzenia nieba i ziemi, (2) rozdziału wód, (3) stworzenia roślin, (4) stworzenia słońca i księżyca, (5) stworzenia zwierząt, (6) stworzenia Ewy z boku śpiącego Adama, (7) odpoczynku Boga

³⁹ Wszystkie inicjały figuralne zostały zreprodukowane w ekskluzywnym wydaniu Pisma Świętego, przygotowanym przez Edycję św. Pawła na podwójny jubileusz: sześćsetlecie zabytkowego obiektu z Gniezna i stulecie Towarzystwa św. Pawła, por. *Biblia Jubileuszowa. Pismo Święte Starożytności i Nowego Testamentu opracowane przez Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła zilustrowane miniaturami z Biblii gnieźnieńskiej z roku 1414*, Częstochowa 2014.

⁴⁰ Kwestię relacji między iluminacjami a tekstem Biblii w omawianej epoce podjęła H. Hlaváčková, por. H. Hlaváčková, *Relationship of Illuminations to the Text of the Bible in Pre-Hussite Era*, „Umění” 1992, nr 4–5, s. 266–271.

3.	Exodus	22ra	H[ec]		Wieża z bramą, a przed nią stoi Mojżesz i dwóch Izraelitów/Mojżesz wyprowadza Izraelitów z Egiptu
4.	Leviticus	37ra	U[ocauit]		Bóg ze szczytu wieży przemawia do Mojżesza stojącego z złożonymi rękami
5.	Numeri	47va	L[ocutus]		Bóg przemawia do Mojżesza stojącego z złożonymi rękami. W tle wieża o dwóch bramach, okolona murem
6.	Deuteronomius	62ra	H[ec]		Mojżesz, wyliczając nakazy Boże na palcach, przemawia do trzech Izraelitów
2.	<i>Prologus in librum Josue</i>	75va		<i>T[andem]</i>	
7.	Iosue	75vb	E[t]		Bóg przemawia z chmury do Jozuego (lub Mojżesza), za którym stoi dwóch Izraelitów
8.	Iudicum	85ra	P[ost]		Bóg w chmurze, na tle gwieździstego nieba, rozmawia z dwoma siedzącymi starcami
9.	Ruth	94va	I[n]		Elimelek z żoną Noemi i synami Machlonem i Kilionem udaje się do miasta moabickiego
3.	<i>Prologus</i>	96ra		<i>U[iginti]</i>	
10.	I Regum	96va	F[uit]		Elkana z żonami Anną i Feninną w Szilo. Anna klęczy ze złożonymi rękami przed przybytkiem (1 Sm 1,1-11)
11.	II Regum	110ra	F[actum]		Dawid, zasiadający na tronie, wydaje słudze rozkaz zabicia Amalekity, którego sługa zabija mieczem (2 Sm 1,2-16)
12.	III Regum	121ra	E[t]		Dawid w złotej koronie leży w łożu. Dwaj słudzy przyprawiają do niego Szunemitkę Abiszag (1 Krl 1,1-4)

13.	III Re-gum	134ra	P[revari-catus]		Eliasz z rozwiniętym zwojem w rękę oznajmia wyrok Boży choremu królowi Ochozjaszowi
4.	<i>Prologus in librum paralipomenon</i>	146ra		<i>S[i]</i>	
14.	Paralipomenon I	146v	A[dam]		Dwaj królowie, młody i stary, w złotych koronach i z mieczami w rękach
5.	<i>Prologus in secundo Paralipomenon</i>	157ra			
15.	Paralipomenon II	157va	C[onfortatus]		Salomon na tronie. Przed nim stoi młody sługa
6.	<i>Prologus in libro Esdre</i>	171ra		<i>U[trum]</i>	
16.	Esdre	171va	I[n]		Dwaj budowniczy pracują przy wznoszeniu wieży (Ezd 3)
17.	Neemie	175ra	U[erba]		Kłęczący Nehemiasz podaje kielich wina królowi Artakserksesowi (Ne 2,1)
18.	Esdre II	180rb	E[t]		Siedzący Jozjasz trzyma w rękę rozwinięty zwój Prawa
7.	<i>Prologus in libro Thobie</i>	185vb		<i>C[hromacio]</i>	
	<i>Brak karty z początkiem Księgi Tobiasza</i>				
8.	<i>Prologus in librum Iudith</i>	188vb		<i>A[put]</i>	

19.	Iudith	188vb	A[rpha-xat]		Judyta trzymająca w lewej ręce miecz, a w prawej głowę Holofernesa (Jdt 13,1-9)
9.	<i>Prologus in libro Hester</i>	193v		<i>L[ibrum]</i>	
20.	Hester	194ra	I[in]		U góry w koronie i z berłem król Aswerus siedzący na tronie, a u dołu królowa, być może Waszti ¹ (Est 1)
10.	<i>Prologus in libro Iob</i>	198va		<i>C[ogor]</i>	
11.	<i>Item alius prologus</i>	199ra		<i>S[i]</i>	
21.	Iob	199rb	U[ir]		Hiob stoi z rękami skrzyżowanymi na piersi. Po prawej stronie stoi jego żona ze złożonymi rękami, a po lewej dzieci, także ze złożonymi rękami
12.	<i>Prologus in psalterium</i>	208rb		<i>C[um]</i>	
22.	Psalmus I	209ra	B[eatus]		Siedzący król Dawid w koronie; w lewej ręce trzyma miecz, a prawą ma uniesioną w geście nauczania
23.	Psalmus XXVI	212vb	D[ominus]		Mężczyzna (Dawid?) stoi z złożonymi rękami i głową uniesioną ku niebu ²
24.	Psalmus XXXVIII	214vb	D[ixi]		Stojący mężczyzna w nakryciu głowy. Lewą rękę ma lekko uniesioną, a prawą na coś wskazuje ³
25.	Psalmus LII	217ra	D[ixit]		Szaleniec z maczugą w ręku
26.	Psalmus LXVIII	219rb	S[aluum]		Król Dawid w koronie kłęczy ze złożonymi rękami

27.	Psalmus LXXX	222rb	E[xultate]		Uskrzydłony anioł, ustawiony prawym profilem do czytelnika, wyciąga przed siebie ręce z zamkniętym kodeksem
28.	Psalmus XCVII	224vb	C[antate]		Młodzieniec w stroju liturgicznym (kantor chóru kościelnego?) ⁴
29.	Psalmus CIX	227rb	D[ixit]		Siedzący Chrystus z nimbem, trzymający w ręku jabłko królewskie, zwieńczone krzyżem
13.	<i>Prologus in libros Salomonis</i>	232vb		<i>I[ungat]</i>	
30.	Parabole	233ra	P[arabole]		Siedzący Salomon, zwrócony prawym półprofilem do czytelnika. W koronie, z uniesioną ku niebu głową, z berłem w prawej ręce i jabłkiem królewskim, zwieńczonym krzyżem w ręce lewej
14.	<i>Prologus in Ecclesiasten</i>	241ra		<i>M[emini]</i>	
31.	Ecclesiastes	241rb	U[erba]		Siedzący Salomon z koroną na głowie, <i>en face</i> do czytelnika, z berłem w prawej ręce i jabłkiem królewskim w ręce lewej ⁵
32.	Cantica canticorum	244ra	O[sclatur]		Chrystus i Jego Oblubienica (Kościół) padają sobie w ramiona
15.	<i>Prologus in libro Sapientie</i>	245rb		<i>L[iber]</i>	
33.	Liber Sapientiae	245va	D[iligite]		Młody, stojący mężczyzna o blond włosach w gronostajowym płaszczu, zwrócony w prawo
–	Ecclesiasticus	–	–		

16.	<i>Prologus in Ysaiam prophetam</i>	265va		<i>N[emo]</i>	
34.	Isaia	265va	U[isio]		Męczeństwo Izajasza: przeżycie piłą przez dwóch katów
17.	<i>Prologus in Jeremiam prophetam</i>	284ra		<i>I[eremias]</i>	
35.	Ieremias propheta	284ra	U[erba]		Scena ukamienowania klęczącego i modlącego się mężczyzny
36.	Lamentationes Jeremie prophete	305rb	Q[uomodo]		Zafrasowany Jeremiasz siedzi przed ufortyfikowanym miastem; opierając głowę na lewej ręce, w prawej trzyma zamknięty kodeks
37.	Oratio Jeremie ⁶	307ra	R[ecordare]		Klęczący Jeremiasz ze złożonymi rękami i głową wzniesioną ku górze
18.	<i>Prologus in Baruch</i>	307rb		<i>L[iber]</i>	
38.	Liber Baruch	307rb	E[t]		Baruch przy pulpicie pisarskim piszący na kartach kodeksu
19.	<i>Prologus in Ezechielem prophetam</i>	310ra		<i>E[zechie]</i>	
39.	Ezechieł propheta	310ra	E[t]		Bóg w otoczeniu symboli czterech ewangelistów, trzymających rozwinięte zwoje, ukazuje się śpiącemu Ezechiełowi
20.	<i>Prologus in Daniele</i>	329va		<i>D[aniel]</i>	

40.	Daniel ⁷ propheta	330ra	A[nno]		Daniel ze złożonymi rękami i głową uniesioną ku górze w jaskini z dwoma lwami
21.	<i>Prologus in XII prophetas. Prologus in libro Osee</i>	337vb		<i>N[on]</i>	
22.	<i>Item alius prologus</i>	337vb		<i>T[empori- bus]</i>	
42.	Osee propheta	338ra	U[erbum]		Bóg ukazujący się nad siedzącymi Ozeaszem i Gomer, którzy trzymają się za dłonie
23.	<i>Prologus in libro Iohel</i>	340vb		<i>S[anctus]</i>	
24.	<i>Item alius prologus</i>	340vb		<i>I[oel]</i>	
43.	Iohel propheta	341ra	U[erbum]		Joel w postawie siedzącej przemawia do dwóch stojących przed nim Żydów
44.	Prologus in libro Ozie prophete ⁸	342ra	O[zias]		Król Ozjasz składa ofiarę kadzielną przed ołtarzem
25.	<i>Prologus in libro Amos prophete</i>	342ra		<i>A[mos]</i>	
26.	<i>Item alius prologus</i>	342rb		<i>H[ic]</i>	
45.	Amos propheta	342va	U[erba]		Bóg ukazuje się z chmur pasterzowi Amosowi, siedzącemu z kijem pasterskim w rękę, pasącemu swoje owce
27.	<i>Prologus in libro Abdie</i>	344va		<i>I[acob]</i>	

28.	<i>Item alius prologus</i>	344va		<i>A[sau]</i>	
46.	Abdias propheta	344vb	U[isio]		Abdiasz w postawie siedzącej trzyma w ręku rozwinięty zwój, a przed nim stoi dwóch Żydów
29.	<i>Prologus in libro Jone</i>	345ra		<i>S[ancti]</i>	
30.	<i>Item alius prologus</i>	345rb		<i>I[ona]</i>	
47.	Ionas propheta	345rb	E[t]		Nagi Jonasz wychodzi z wnętrza ryby. W tle ufortyfikowane miasto
31.	<i>Prologus in libro Michee prophete</i>	346ra		<i>T[empori-bus]</i>	
48.	Micheas propheta	346rb	U[erbum]		Micheasz w postawie siedzącej przed wejściem do ufortyfikowanego miasta
32.	<i>Prologus in libro Naum</i>	347vb		<i>N[aum]</i>	
49.	Naum propheta	347vb	O[nus]		Nahum w postawie siedzącej, przed nim dwóch Żydów
33.	<i>Prologus in libro Abacuch</i>	348va		<i>Q[uattuor]</i>	
50.	Abacuch propheta	349ra	O[nus]		Anioł unosi w górę klęczącego Habakuka
34.	<i>Prologus in libro Sophonie</i>	349vb		<i>T[radunt]</i>	
51.	Sophonias propheta	350ra	U[erbum]		Siedzący Sofoniasz z rozwiniętym zwojem w ręku. Przed nim Żyd oddający cześć bożkowi, a nad nimi Bóg, ukazujący się w chmurach
35.	<i>Prologus in libro Aggei</i>	351ra		<i>I[eremias]</i>	

52.	Aggeus propheta	351r	I[n]		Wieża, w której zasiadają: u góry Aggeusz z rozwiniętym zwojem w ręku, u dołu król Dariusz (?)
36.	<i>Prologus in libro Zacharie prophete</i>	351vb		<i>A[nno]</i>	
53.	Zacharias propheta	352ra	I[n]		Siedzący Zachariasz z rozwiniętym zwojem w ręku. Nad nim anioł odwrócony ku dołowi i wskazujący na proroka
37.	<i>Prologus in Malachia propheta</i>	355ra			
54.	Malachias propheta	355rb	O[nus]		Malachiasz w postawie siedzącej z rozwiniętym zwojem. Zwrócony ku dwóm starcom, z których jeden także trzyma rozwinięty zwój (scena dyskusji)
38.	<i>Prologus in librum Machabeorum</i>	356rb		<i>[D]omino</i>	
39.	<i>Item alius prologus</i>	356va		<i>R[ificio]</i>	
40.	<i>Item alius prologus</i>	356vb		<i>M[achabeorum]</i>	
55.	Machabeorum Primus	356vb	E[t]		Matatiasz zabija Żyda składającego bałwochwalczą ofiarę ⁹
41.	<i>Machabeorum Secundus</i>	368va		<i>F[ratribus]</i>	
42.	<i>Prologus in Matheo</i>	376vb		<i>M[atheus]</i>	
43.	<i>Item alius prologus</i>	377ra		<i>M[atheus]</i>	

56.	Ewan- gelium Mathei	379rb	L[iber]		Ewangelista Mateusz, w po- stawie siedzącej, pisze w księ- dze, którą trzyma przed nim anioł
44.	<i>Prologus in ewan- gelium Marci</i>	389ra		<i>M[archus]</i>	
57.	Ewan- gelium sancti ewangeli- ste Marci	389rb	I[nicium]		Ewangelista Marek stojący nad lwem i trzymający w rę- kach zamknięty kodeks
45.	<i>Prologus ewangelii Luce Initium ewangelii secundum Lucam</i>	396va		<i>Q[uoniam]</i>	
46.	<i>Item alius prologus</i>	396va		<i>L[ucas]</i>	
58.	Ewange- lium Luce	396vb	F[uit]		Ewangelista Łukasz, w posta- wie siedzącej, pisze w księ- dze, którą trzyma przed nim anioł
47.	<i>Prologus in ewan- gelium Iohannis</i>	409va		<i>H[ic]</i>	
59.	Ewan- gelium Iohannis	409vb	I[n]		Ewangelista Jan w postawie stojącej z lekko uniesioną prawą dłonią
48.	<i>Prologus in episto- lam ad Romanos</i>	419va		<i>R[omani]</i>	
60.	Epistola beati Pau- li apostoli ad Roma- nos	419vb	P[aulus]		Apostoł Paweł w postawie siedzącej, z krzyżem w ręku. Przed nim dwóch Żydów

49.	<i>Prologus in epistola ad Corinthios</i>	424va		<i>C[orinthii]</i>	
61.	Epistola beati Pauli apostoli ad Corinthios Prima	424va	P[aulus]		Paweł przed ołtarzem, na którym stoi kielich, patena i lichtarz. Udziela Komunii Świętej klęczącemu przed nim młodzieńcowi, za którym stoi kobieta
50.	<i>Prologus in epistola II beati Pauli apostoli ad Corinthios</i>	429ra		<i>P[ost]</i>	
62.	Epistola beati Pauli apostoli ad Corinthios Secunda	429rb	P[aulus]		Anioł pochyla się nad śpiącym apostołem Pawłem
51.	<i>Prologus in epistola ad Galathas</i>	432rb		<i>G[alathe]</i>	
63.	Epistola beati Pauli apostoli ad Galathas	432va	P[aulus]		Apostoł Paweł kładzie rękę na ramieniu młodzieńca. Przed nimi stoją kobieta i chłopiec ¹⁰
52.	<i>Prologus in epistola ad Ephesios</i>	434ra		<i>E[phesii]</i>	
64.	Epistola beati Pauli apostoli ad Ephesios	434ra	P[aulus]		Apostoł Paweł uwięziony w wieży. Stojący przed wieżą uzbrojony strażnik, z rękami złożonymi na piersiach, kłania się przed Pawłem (Dz 16,25-34?)

53.	<i>Prologus in epistolam ad Philipenses</i>	435vb		<i>P[hilippenses]</i>	
65.	Epistola beati Pauli apostoli ad Philipenses	435vb	P[aulus]		Św. Paweł i młodzieniec klęczą na modlitwie. Za nimi kat mierzący maczugą w młodzieńca
54.	<i>Prologus in epistolam ad Colossenses</i>	436vb		<i>C[olossenses]</i>	
65.	Epistola beati Pauli apostoli ad Colossenses	437ra	P[aulus]		Stojące postaci św. Pawła i św. Tymoteusza. Św. Tymoteusz wskazuje na leżący u dołu między nimi otwarty kodeks Ewangelii (?)
55.	<i>Prologus in epistolam ad Thessalonicenses</i>	438r		<i>T[hessalonicenses]</i>	
66.	Epistola beati Pauli apostoli ad Thessalonicenses prima	438ra	P[aulus]		Św. Paweł i zmartwychwstający zmarli, w tym dwóch w królewskich koronach, z rękami złożonymi w geście modlitwy oraz jeden o trupim kolorze, z rozłożonymi rękami i zrozpaczonym wyrazem twarzy (por. 1 Tes 4,13-18)
56.	<i>Prologus in secundam ad Tessalonicenses</i>	439ra		<i>A[d]</i>	

67.	Epistola beati Pauli apostoli ad Thessalonicenses Secunda	439ra	P[aulus]		Św. Paweł w postawie stojącej podnosi prawą rękę w geście rozkazu. Przed nim uciekający rogaty demon, którego za rogi chwyta Boża ręka wysuwająca się z chmur
57.	<i>Prologus in epistola ad Tymotheum</i>	439vb		<i>T[ymotheum]</i>	
68.	Epistola beati Pauli apostoli ad Tymotheum Prima	439vb	P[aulus]		Biskup w szatach liturgicznych na tronie wręcza dalmatykę klęczącemu przed nim diakonowi
58.	<i>Prologus in secunda epistola ad Tymotheum</i>	441ra		<i>I[tem]</i>	
69.	Epistola beati Pauli apostoli ad Tymotheum secunda	441ra	P[aulus]		Św. Paweł nakłada koronę na głowę klęczącego przed nim rycerza uzbrojonego w miecz i oszczep, na którym umieszczony jest podłużny biały proporzec z czerwonym krzyżem (por. 2 Tm 2,3?)
59.	<i>Prologus in epistola ad Tytum</i>	442ra		<i>T[ytum]</i>	
70.	Epistola beati Pauli apostoli ad Tytum	442ra	P[aulus]		Siedzący mężczyzna trzyma przełożonego przez kolano chłopca i bije go różgami w pośladki. Obok stoi kobieta z rękami złożonymi w geście błagania

60.	<i>Prologus ad Philomenem</i>	442va		<i>D[hilemoni]</i>	
71.	Epistola beati Pauli apostoli ad Philomenem	442va	P[aulus]		Biskup w stroju pontyfikalnym stoi przed siedzącym chłopcem wręczającym mu (przyjmuje od niego?) okrągły przedmiot. Z lewej strony starzec w aureoli spoglądający na obu z okna wieży
61.	<i>Prologus ad Hebreos</i>	442vb		<i>I[n]</i>	
72.	Epistola beati Pauli apostoli ad Hebreos	442vb	M[ultifarie]		Dwie siedzące postaci – św. Paweł dyskutujący z Żydem
62.	<i>Prologus beati Ieronimi in Actus Apostolorum</i>	446rb		<i>L[ucas]</i>	
73.	Actus Apostolorum	446va	P[rimum]		Wniebowstąpienie Pańskie: u dołu, po dwu stronach skały, pięciu apostołów i Maria, spoglądający w górę, gdzie widnieją przebite stopy Jezusa, spowitego chmurą (por. Dz 1,4-11 ¹¹)
63.	<i>Prologus sancti Ieronimi presbyteri in epistolas canonicas</i>	458va		<i>N[on]</i>	
74.	Epistola beati Jacobi apostoli	458vb	I[acobus]		Stojący Św. Jakub apostoł z muszlą w ręku

75.	Epistola beati Petri apostoli Prima	460ra	P[etrus]		Dwie stojące postaci świętych: św. Piotr z kluczem w lewej ręce i wyciągniętą w geście nauczania prawą dłoń, za nim inny święty z kodeksem w ręku. Przed św. Piotrem klęczą ze złożonymi rękami młodzieniec i starzec
76.	Epistola beati Petri apostoli Secunda	461rb	S[ymon]		Siedzący św. Piotr z kluczem w lewej ręce i kodeksem w prawej
77.	Epistola beati Iohannis apostoli Prima	462ra	Q[uod]		Św. Jan siedzący przy pulpicie pisarskim i piszący na kartach kodeksu
78.	Epistola beati Iohannis apostoli Secunda	463rb	S[enior]		Św. Jan w postawie siedzącej, z prawą dłoń uniesioną w geście nauczania, w lewej trzymający kielich (?)
79.	Epistola beati Iohannis apostoli tertia	463va	S[enior]		Św. Jan w postawie stojącej, czyta z trzymanego w lewej ręce otwartego kodeksu
80.	Epistola beati Jude apostoli	463va	I[udas]		Św. Juda w postawie stojącej, w lewej ręce trzyma zamknięty kodeks, a prawą lekko unosi w geście nauczania
64.	<i>Prologus in Apocalipsi</i>	464ra		<i>O[mnes]</i>	
81.	Liber Apocalipsis	464va	A[pocalipsis]		Św. Jan na tle ufortyfikowanego miasta. Siedzi przy pulpicie pisarskim i pisze w kodeksie

65.	<i>Interpretationes hebraicorum nominum incipientium per A</i>	470va		<i>A[aaaz]</i>	
-----	--	-------	--	----------------	--

¹ S. Sawicka jest pewna w kwestii identyfikacji królowej, por. S. Sawicka, *Les principaux...*, s. 303.

² S. Sawicka identyfikuje postać z królem Dawidem. Por. tamże, s. 303.

³ S. Sawicka identyfikuje postać z królem Dawidem. Por. tamże, s. 303.

⁴ S. Sawicka widzi tu diakona, ale postać nie ma na sobie dalmatyki ani stuły. Por. tamże, s. 303.

⁵ Przedstawienie jak z pieczęci monarszej.

⁶ Lm 5,1–22.

⁷ Tekst, którego nie ma po hebrajsku (Dn 3,13-14) dodano na podstawie Theodota.

⁸ Pomyłka. Winno być: *Amos prophet[a]e*.

⁹ Zdaniem S. Sawickej jest to kat z mieczem trzymający za włosy klęczącego Machabeusza (nie precyzuje, którego). Por. S. Sawicka, *Les principaux...*, s. 305.

¹⁰ Być może występuje tu św. Paweł ze św. Tymoteuszem jako żołnierzem przydzielanym w „zbroję Bożą” oraz tenże św. Tymoteusz jako dziecko wraz ze swą matką, pobożną Żydówką Eunice (por. 2 Tm 2,3 i 2 Tm 1,5).

¹¹ Wbrew opisowi z Dziejów Apostolskich scena odbywa się na górze, a nie w Jerozolimie.

Od zasady, w myśl której inicjały figuralne malowane są na początku ksiąg biblijnych, są następujące wyjątki, a mianowicie ten rodzaj inicjału posiada(ją) dodatkowo:

- prolog do całej Biblii,
- psalmy: 1, 26, 38, 52, 68, 80, 97, 109,
- pierwszy prolog do Księgi Amosa.

Nie posiada zaś takiego inicjału apokryficzna Modlitwa Manassesza, opatrzona jedynie inicjałem kaligraficznym oraz II Księga Machabejska, rozpoczynająca się od inicjału ornamentalnego. Błędnie inicjał figuralny przy Ewangelii św. Łukasza namalowano dopiero przy wersecie czwartym, opatrując rzeczywisty początek tej księgi inicjałem ornamentalnym. Inicjały ornamentalne z kolei otwierają nie tylko prologi, ale i opracowanie pt. *Interpretationes nominum hebraicorum*, które od XIII w. stało się dodatkiem do Biblii.⁴¹

Sześć inicjałów figuralnych przedstawia hagiografów z rozwiniętymi zwojami, zawierającymi teksty ksiąg biblijnych (w nawiasie tekst ze zwoju):

⁴¹ W *Interpretationes* jedynie inicjał całego utworu jest inicjałem ornamentalnym. Pierwsza nazwa z listy każdej kolejnej litery alfabetu rozpoczyna się od „zwykłego” inicjału kaligraficznego, natomiast poszczególne nazwy od małego inicjału kaligraficznego. Na temat *Interpretationes* zob. E. Poleg, *The Interpretations of Hebrew names in theory and practice*, [w:] *Form and Function in the Late Medieval Bible*, red. E. Poleg, L. Light, Boston 2013, s. 219nn.

- a) k. 180rb: Esdre II (*recordare do[min]e def[us] meus adversus eos q[ui] pollutant sacerdotium*, Neh 13,28).
- b) k. 341ra: Iohel (*uerbum domini quod*, Jl 1,1)
- c) k. 342ra: Amos (*uerba amos qui fuit*, Am 1,1)
- d) k. 344vb: Abdias (*uisio abdie hec d[fici]t*, Abd 1,1)
- e) k. 346rb: Micheas (*uerbum d[omi]ni q[uod] fact[um] est ad*, Mi 1,1)
- f) k. 347vb: Naum (*opus niniue liber uisio[nis]*, Na 1,1).

Pierwszy z wymienionych przypadków jest o tyle ciekawy, że zawiera cytat nie z tej księgi, którą rozpoczyna. Bowiem w Ms 142 po Księdze Ezdrasza następuje Księga Nehemiasza (zwana w Biblii łacińskiej II Księgą Ezdrasza), a po niej II Księga Ezdrasza (apokryficzna; zwana w Biblii łacińskiej III Księgą Ezdrasza). Najwidoczniej iluminator, przyzwyczajony do znaku równości między Neh a II Ezd, nie zorientował się, że w tym kodeksie pod nazwą II *Ezdre* kryje się inna księga. Rozwinięte zwoje, przeznaczone do umieszczenia napisu, ale niewypełnione, mają inicjały następujących ksiąg: II Królewskiej/IV Regum (k. 134ra), Sofoniasza (k. 350ra), Aggeusza (k. 351rb), Zachariasza (k. 352ra), Malachiasza (k. 355rb). Bardzo małe zwoje, na pewno nie przeznaczone do umieszczenia w nich napisów, trzymają także symbole ewangelistów w inicjale *E[t]* na początku Księgi Ezechiela (k. 310ra).

Omyłkowo artysta raz zapisał niewłaściwą literę w inicjale ornamentalnym tj. *D* zamiast *P* w prologu do listu do Filemona (k. 442va). Dodatkowa komplikacja przy tym prologu polega na metatezie samogłosek w zapowiedzi wstępu; jest tam bowiem forma *Philomenem* zamiast *Philemonem*.

Inicjały figuralne i ornamentalne z Ms 142 to iluminacje, które wyszły spod ręki wysokiej klasy malarzy-miniaturzystów. Posługiwali się oni kosztowym materiałem, jakim jest złoto płatkowe. Różnorodność wykonawców zatrudnionych do dekoracji tego samego kodeksu jest charakterystyczna dla obfitej twórczości czeskiej tamtej epoki. Liczbę malarzy tego kodeksu, różnych od skrybów, ustala się na dwu lub trzech, przy czym pierwszy z nich jest autorem większości iluminacji⁴². Postaci malowane przez pierwszego artystę wydają się trójwymiarowe. Mają idealizowane, lalkowate twarze z wypukłymi czołami, okrągłymi powiekami, drobnymi acz pełnymi ustami. Pojedyncze osoby lub niewielkie grupy osób przybrane są w szaty barwne, dekoracyjnie udrapowane – tak, że kształty ich ciał są ukryte. Postaci występują na neutralnym tle, przebłęskującym złotą kratką, na którym czasem pojawiają się drobne, białe, gotyckie budowle z czerwonymi lub błękitnymi daszkami. Koloryt, jak na „piękny styl” przystało, złożony jest z wielu odcieni błękitów, zieleni, różów, szarości – żywych i nasyconych. Iluminacje drugiego malarza obejmują część

⁴² Por. S. Sawicka, *Les principaux...*, s. 299–314 oraz A. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo gotyckie Europy środkowowschodniej*, Warszawa–Poznań 1982, s. 52–53.

Starego Testamentu, tj. od II Księgi Kronik do Księgi Jeremiasza, i są o wiele skromniejsze artystycznie. Figury ludzkie są nieco toporne, a udrapowanie ich szat schematyczne. Oblicza są ciemniejsze, słabiej wymodelowane i wykazują mniej siły ekspresji. Charakterystyczne dla tego artysty jest traktowanie akantu w ornamentacji jak żywej rośliny, gdyż wszystkie gałązki i odnogi zostają organicznie połączone z główną łodygą, poprowadzoną pionowo przez środkowy lub zewnętrzny margines kart. Z akantu przebija seledynowa zieleń młodych pędów.

Zdaniem S. Sawickiej pomiędzy dziełami drugiego miniaturzysty znajdują się dwa inicjały, które wyszły spod ręki trzeciego artysty⁴³. Miałyby to być inicjały *I[n]* do Księgi Ezdrasza (k. 171vb) oraz *D[omine]* do Psalmu 26 (k. 212vb). Według opinii Sawickiej oba inicjały łączy to, że są one pozbawione złocień (*il n'ya point d'or dans les initiales*) oraz fakt ozdobienia ich na marginesie wykonanymi na złoto, wielokrotnie pozwijanymi wiciami roślinnymi. Wśród tych wici badaczka dostrzega fantastyczne ptaki i liście. Ta druga uwaga (podobieństwo złotych wici) jest trafna z zastrzeżeniem, że nigdzie w nich nie ma ptaków. Natomiast pierwsze kryterium – brak złota w samych inicjałach, jest prawdziwe wyłącznie w odniesieniu do *I[n]*. Natomiast jest zaś zupełnie nietrafione w stosunku do inicjału *D[omine]*. W tym drugim złoto zarówno przebija przez tło wewnątrz litery, jak i obramowuje literę na zewnątrz w polach utworzonych przez czworokąt, w których umieszczono inicjał. W odniesieniu do inicjału *I[n]* można rzeczywiście orzec, że w jego kompozycji nie przewidziano sztucznie poszerzonego pola, które mogłoby pomieścić figury ludzkie. Jest też tak i w innym inicjale *I[n]* w Księdze Rut (k. 94va). Jednak tam wkomponowano aż cztery postaci ludzkie w okrągłe pole sztucznie stworzone w zakolu wici marginalnej. Można wysunąć hipotezę, że inicjał Księgi Ezdrasza został pierwotnie namalowany jako duży inicjał ornamentalny, do którego później (ręką innego artysty?) domalowano po lewej stronie postaci ludzkie oraz złote wici marginalne. Zresztą są one bardzo sztucznie połączone z górną wypustką litery po lewej stronie; na dole więc wyrasta z wypustki bardziej naturalnie. Podobnie naturalnie złote wici wyrastają z dolnej i górnej wypustki w inicjale *D[omine]*. Teza o trzecim miniaturzyście winna być, jak się wydaje, dokładniej przebadana przez historyków sztuki.

Największe wrażenie na odbiorcy robi pierwsza strona Księgi Rodzaju, na której pierwszy miniaturzysta wprowadził w inicjał *I[n]* medaliony z malarskim wyobrażeniem siedmiu dni stworzenia⁴⁴. W ten sposób w kodeksie możemy wy-

⁴³ S. Sawicka, *Les principaux...*, s. 308.

⁴⁴ Koncepcja połączenia tego inicjału z malarstwem pojawiła się po raz pierwszy w XI w. w Biblii, napisanej w 1084 r. przez skrybę Goderannusa dla opactwa św. Piotra w belgijskim mieście Lobbes, po raz pierwszy widzimy wewnątrz litery *I[n]* medaliony, ilustrujące tydzień stworzenia. Nie zawsze w początkowym *I[n]* umieszczano sceny z dni stworzenia. Pojawiają się

różnić trzy rodzaje inicjałów figuralnych litery *I* – inicjał wielki z medalionami, inicjał poszerzony z postaciami ludzkimi w środku oraz inicjał wąski, z figurami ludzkimi domalowanymi po lewej stronie u dołu.

Istnieją dwa szczególne rodzaje inicjału, które stanowią formy przejściowe między bogato zdobionym inicjałem ornamentalnym, a inicjałem kaligraficznym. Jedną z tych form jest inicjał *M[emini]* prologu do Księgi Koheleta (k. 241ra). Jest on mniejszy, niż inicjały ornamentalne, polichromatyczny oraz nie zdobiony złotem. Drugą z form przejściowych reprezentuje kilka inicjałów namalowanych całkowicie złotem malarskim. Ich zdobienie piórkowe ma kolor niebieski. Takie inicjały występują w prologach do ksiąg Tobiasza (k. 185vb), Judyty (k. 188vb) i Hioba (drugi prolog, s. 199ra).

Inicjały kaligraficzne mają zwykle 4–5 wierszy wysokości i zostały namalowane w kolorze czerwonym albo granatowym. Litery czerwone mają marginalne niebieskie zdobienia piórkowe, zaś litery granatowe zdobienia czerwone. Zdobienia piórkowe, tworzące przeróżne wzory, wypełniają też tło liter. Drugim typem tego inicjału są litery majuskułne – niewielkie, ale większe od zwykłych liter tekstu, czerwone lub granatowe, rozpoczynające poszczególne wersety psalmów.

B) „Viva pagina”

Żywa pagina jest umieszczona nad tekstem biblijnym na dwa sposoby:

- na stronach, na których rozpoczyna się nowa księga, nazwa księgi wpisana jest (o ile nie jest za długa) w całej rozciągłości;
- na stronach, na których znajdują się kolejne rozdziały tej samej księgi biblijnej, nazwa księgi zasygnalizowana jest przez dwie pierwsze sylaby (początkowa jest umieszczana u góry na środku strony verso, kolejna na stronie recto).

Viva pagina została wpisana na samym końcu produkcji księgi, po namalowaniu zdobień piórkowych inicjałów. Widać to w miejscach, w których jeden artysta umieszczał piórkowe zdobienia inicjałów kaligraficznych zajmując centralne miejsce w górnym marginesie, a drugi musiał wpisywać część nazwy księgi niesymetrycznie w wolnym miejscu. Dwie nazwy ksiąg biblijnych z tekstu kodeksu różnią się od nazw wypisanych w *viva pagina*. Są to (w nawiasie przez ukośnik podaje się nazwę księgi według zapisu w tekście, po ukośniku zaś nazwę z *viva pagina*): Proverbia Salomonis/Parabole oraz Lamentaciones Jere-

tam i inne wydarzenia z początku Genesis. W Biblii z Anchin, datowanej na drugą połowę XII w., umieszczono stworzenie człowieka, grzech pierwszych rodziców, anioła strzegącego wejścia do raju, ofiarę Kaina i Abła, zabójstwo Abła. Ewolucję tego inicjału w XIII w. ilustruje Pismo Święte w formacie kieszonkowym z Paryża (ok. 1230 r.). Co zaskakujące, w dolnym ósmym medalionie widnieje scena ukrzyżowania Chrystusa, Por. J.F. Hamburger, *Script as image*, Paris–Leuven–Walpole 2014, s. 37.

mie prophete/Trenorum. Nie umieszczono *viva pagina* ani nad księgą psalmów, ani nad objaśnieniami nazw hebrajskich. Na tych kartach, na których zapisano teksty psalmów i wspomnianych objaśnień, nie ma w ogóle linii górnych, w które można by było je wpisać. Bardzo krótkie księgi biblijne, np. Oratio Jeremiae, nie mają wzmianki w *viva pagina*. Skrybie zdarzały się błędy, np. Osse zamiast Osee (k. 338r).

C) Inne drobne zdobienia

Do drobnych zdobień można zaliczyć oznaczenia kolejnych rozdziałów ksiąg biblijnych oraz incipity i eksplicyty. Za wyjątkiem części tekstu Starego Testamentu (od II Esdre/3 Ezd do Hi 3 włącznie) oznaczenia rozdziałów są tylko liczbowe, niebiesko-czerwone (co drugą literę inny kolor). Od II Esdre/3 Ezd do Hi 3 oznaczenia rozdziałów poszczególnych ksiąg są monochromatyczne (czerwone). Poprzedzone tam, gdzie było na to miejsce, wyrazem *capitulum vel capitolum* w całości (rzadko) lub w skrócie (dłuższa lub krótsza wersja). Dodatkowym zdobieniem jest jasnożółte tło pierwszych liter w pierwszych wyrazach zdań, występujące niemal w całym kodeksie.

Podsumowanie i postulaty badawcze

Biblia czeska z zasobu Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie (BK Ms 142) to kodeks nad wyraz ciekawy dla badaczy z wielu dziedzin: historia sztuki, paleografa, czy historia, zajmującego się tradycją tekstu biblijnego. Od czasu opracowania pióra Stanisławy Sawickiej z 1938 r. oraz opisu katalogowego Brodsky'ego z 2004 r. nie poświęcono jej osobnego studium. Oba opracowania zostały przeprowadzone pod kątem historii sztuki, mniejszą wagę przywiązywały natomiast do warstwy tekstowej. Tymczasem osobnej uwagi domaga się struktura merytoryczna kodeksu, czyli dobór, kolejność i podział ksiąg biblijnych oraz dobór wstępów do tychże ksiąg. Niniejsze studium podjęło krytycznie zarówno dotychczasowe ustalenia historyków sztuki, zwłaszcza S. Sawickiej, a ponadto uczyniło przedmiotem badań właśnie szeroko rozumianą warstwę merytoryczną zabytku. Dla badań komparatystycznych mogą się okazać ważne wszelkie wychwycone błędy kopistów lub iluminatorów. Dalsze badania nad Biblią czeską (sygn. Ms 142) powinny objąć analizę paleograficzną, wersję tekstu biblijnego, a także porównania poszczególnych inicjałów figuralnych z innymi wytworami twórców czeskich z omawianego okresu.

Dixit dominus
 qui non abiit
 in consilio i
 pitorum in via
 peccatorum non ste
 tit: et iusticie
 domini pestifera
 ac non se
 dit: sed
 in lege domini
 uoluitis erigere
 et illege eius
 meditabitur

Die ac nocte et erit tanquam lignum quod pluu
 m trahi est secus decaussis aquarum: fructum
 suum dabit et ipse suo. Et folia eius non de
 fluet: roia quecumque fuerit: profructu. Non
 sic mupm non sic: si tanquam puluis que piat
 uentus a facie facie. Ideo non resurgit in
 apu i iudicio: neque peccatorum in assilio iustorum.
 Qui nouit dominus uia iustorum: uter impi
 eorum peribit: saluus dauid secundum

Dixit dominus
 uare fremuerunt gentes:
 et populi medicati sunt iama
 Astiterunt reges terre et
 principes eueniunt i vna:
 aduersus dominum aduersus christum eius. Quis
 pam? vnicula cor: et pericam? a nobis ui
 su ipoz. Qui sicut i celis imdebis eos:
 et dominus subfrabit eos. Tunc loquetur
 ad eos in ira sua: et in furore suo scutabit
 eos. Ego autem astantus rex ab eo sup
 sron monte san eius: iudicane pceptu eius.
 Dominus dixit ad me filius meus es tu: ego
 hodie genui te. Postula a me et dabo t
 geres hereditate tua: et possessionem tuam em
 nos tene. Reges eos iuga ferrea: et
 tanquam uas sigilli aspinges eos. Et nunc
 reges intelligite: erudimini qui iudicatis terram
 tremore. Et procedite disciplina nequam
 insant dominus: et peccate de uia iustia. Qui
 exarsit iherusalem in eius: bñ oēs q asidunt
 in eo. ut ps 88: tu fuger a facie absalon

Dixit dominus
 ne quis multiplicari sum
 q tribulat me. nihil insur
 que aduersum me. Nihil
 dicit aut mee: non est salus
 ipsi in deo eius. Tu autem domine susceptor
 me es: gloria mea et exaltatio caput meum.

Vox mea ad dominum clamavi: et exaudivit
 me de monte sancto suo. Ego dormi et non
 potatus sum: et exurui quia dominus susceperit me.
 Non timebo millia populi audientis me:
 exurge domine saluum me fac de morte. Qui tu
 percussisti omnes aduersantes in sine causa: et
 tes peccator conuulsi. Qui est saluus: et sit
 populi tui benedictio tua. ut ps 116: quare
 dominus iuocarem exaudivit me
 de iusticie mee: et ibi dicitur filius
 si in. Dixit autem me: et exaudi
 oron meam. Filii hominum
 usque genui corde ut quid diligatis uanitate:
 requitis mendacium. Et scior quoniam iniusticia
 dominus sem suu: dominus exaudivit me tu clamauo
 ad eum. Infirmi et molite parare: que dicitur
 mandibulo uis: et iustitibus uis apugim

Dixit dominus
 aas facite iusticia iusticie et sperate i domino:
 multi dicit quod ostendit nobis bona sua. Ignia
 tu est sit non sime uultus tui dominus dedisti
 lenaia in corde meo. Faciam iumentis
 vni i olei sui: multiplicati sunt i uisum
 idipm domini: et exequa. Qui tu dominus
 gularit in spe asperasti me. ut ps 116: in fine p
 que hereditate assequit
 Erba mea audivit: pape dicit:
 intellige clamorem meum
 nentend uoa oimms mee:
 rex me i de meus. Qui ad te orabo domine:
 mane exaudies uox mea. Et mane astan
 to tibi iudex: quoniam non des uolens iniquitate
 tu es. Neque fructus iuxta te malignus
 neque pmanebit i iustis ante oculos tuos
 O dicit omne qui sperant i ueritate: p des
 omne qui loant i mendacium. Tunc sanguis
 nū i dolosū abhoruabit dominus: ego autem i iustia
 tudine misie tue. In uerbo in domini tua:
 aduersus adtempli sem tuu matore tuo.
 Dominus deduc me i iusticia tua iut i iun
 eos meos: surge in mal tuo uiam meam
 Qui non est more eorum uitas: cor eorum
 uanu est. Spem saluati patens e quic eorum
 simus suos dolose agebat: iudica illor de
 cadant a cogitacionibus suis scdm ml
 tudine impietati eorum exuellet eos: quoniam u
 reuincit te dominus. Et letent omne q sperant
 mee: materu exultabit i hiabis i eis. Et
 glabunt mee omne qui diligunt nom tuu:
 quoniam tu benedixisti iusto. Qui ne uti suo lo
 ne uolueris tue coronasti nos. ut ps 116: in fine

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, Ewangeliarz zw. Karolińskim, BK Ms 1, 800 r. [MSPL 00010].
- Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, Ewangeliarz zw. Kruszwickim, BK Ms 2, po 1160 r. [MSPL 00576].
- Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, Stary Testament, BK Ms 3, XV w. [MSPL 00388].
- Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, Biblia sacra, BK Ms 142, 1414 r. [MSPL 00234].
- Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, Biblia Skotnickiego (niekompletny Stary Testament), BK Ms 168, 1373 r. [MSPL 00235].
- Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, Biblia Pawła z Gębic (niekompletna), BK Ms 1002, 1418–1419 r. [MSPL 00898].
- Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Biblia Korczka/Korcze-Bibel (vol. II), Cod. St. BLasien 2, ok. 1403–1405.
- Lucerna, Zentral- und Hochschulbibliothek, Graduał cysterski (część zimowa), P 19 fol., ok. 1410 r., <https://www.e-codices.unifr.ch/de/searchresult/list/one/zh/0019> [dostęp: 21.02.2020].
- Praga, Knihovna Národního muzea, XIII A 12, Liber viaticus, ok. 1350–1360 r., <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?envLang=cs#search> [dostęp: 21.02.2020].
- Praga, Knihovna Národního muzea, Missale Pragensis dioecesis / Misál Jana Strniště z Jablonné, sygn. XV A 8, ok. 1408 r., <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?envLang=cs#result-tabs-0> [dostęp: 21.02.2020].
- Warszawa, Biblioteka Narodowa, Miscellanea historica/kodeks wilanowski, rps 8052, 1462 r. [MSPL 00032].
- Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, Mszał Hazenburski/Hasenburg-Missale, HAB Cod. 1844, 1409, (wybrane strony) <https://cdm.csbsju.edu/digital/collection/HMMLClrMicr/search/searchterm/17571/> [dostęp: 20.02.2020].
- Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek, Biblia Korczka/Korcze-Bibel HAN, Cod. 1169, ok. 1400 – vol. I, (wybrane strony) <https://cdm.csbsju.edu/digital/collection/HMMLClrMicr/search/searchterm/17571/field/source/mode/exact/conn/and/order/title> [dostęp: 06.04.2020].
- Wrocław, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, Biblia, Ms 19, przed 1405 r. [MSPL 00225].
- Żytawa, Christian-Weise-Bibliothek, Vesperale et Matutinale, Cod. Mscr. A I, A VI, ok. 1410–1420 r.

Źródła drukowane i opracowania

- A guide to medieval manuscript books in Polish collections*, www.manuscripta.pl [dostęp: 10.05.2020].
- B. Rabani Mauri Fuldensis abbatis et Moguntiani archiepiscopi opera omnia*, t. III, red. J.P. Migne, Parisii 1854 (Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis..., t. 109).
- Biblia Jubileuszowa. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu opracowane przez Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła zilustrowane*

- miniaturami z Biblii gnieźnieńskiej z roku 1414*, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2014.
- Biblia sacra iuxta vulgatum versionem*, red. R. Weber, R. Gryson, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2007⁵.
- Bláhová M., *Osobnost Jana ze Středy*, [w:] *Liber viaticus Jana ze Středy. Komentářový svazek ke zmešžené reprodukci rukopisu XIII A 12 Knihovny Národního muzea*, red. P. Brodský, K. Spurná, M. Vaculínová, Academia – Národní muzeum, Praha 2016, s. 35–69.
- Brodský P., *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách*, Archiv Akademie věd ČR, Praha 2004.
- Elektroniczna baza studentów i profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w okresie staropolskim 1364–1780*, https://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/1994654_Wyszota_z_G%C3%B3rki_Miejskiej_dawniej_G%C3%B3rka_syn_Jakuba?lang=pl [dostęp: 22.02.2020].
- Eörsi A., *Gotyk międzynarodowy*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1986.
- Hamburger J.F., *Script as image*, Peeters Publishers, Paris–Leuven–Walpole 2014.
- Hieronim ze Strydonu, *Listy. Tekst łaciński i polski*, opr. M. Ozóg, H. Pietras, t. 1 i 2, WAM, Kraków 2010; t. 3, 4, 5, Kraków 2011.
- Hlaváček I., *Knihy a knihovny v Čechách v době Karla IV*, [w:] *Liber viaticus Jana ze Středy. Komentářový svazek ke zmešžené reprodukci rukopisu XIII A 12 Knihovny Národního muzea*, red. P. Brodský, K. Spurná, M. Vaculínová, Academia – Národní muzeum, Praha 2016, s. 11–33.
- Hlaváčková H., *Die Buchmalerei des Schönen Stils*, [w:] *Prag um 1400. Der schöne Stil. Böhmisches Malerei und Plastik in der Gotik. 131 Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien in Zusammenarbeit der Nationalgalerie Prag, 19. April 1990 bis 1. Juli 1990*, Eigenverlag d. Museen d. Stadt Wien, Wien 1990, s. 113–116.
- Hlaváčková H., *Relationship of Illuminations to the Text of the Bible in Pre-Hussite Era*, „Umění” 1992, nr 4–5, s. 266–271.
- Jérôme, *Préfaces aux livres de la Bible*, red. R. Weber, R. Gryson, opr. A. Canellis, Éditions du Cerf, Paris 2017 (Sources Chrétiennes 592).
- Karłowska-Kamzowa A., *Kontakty artystyczne z Czechami w malarstwie gotyckim Śląska, Pomorza Wschodniego, Wielkopolski i Kujaw*, „Folia Historiae Artium” 1980, 16, s. 39–66.
- Karłowska-Kamzowa A., *Malarstwo gotyckie Europy środkowowschodniej*, PWN, Warszawa–Poznań 1982.
- Ker N.R., *Medieval Manuscripts in British Libraries*, vol. I, London, Clanderon Press, Oxford 1969.
- Kohte J., *Kunstdenkmäler der Provinz Posen. IV. Der Regierungsbezirk Bromberg*, Verlag von Julius Springer, Berlin 1897.
- Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 100 aż do dni naszych*, tom II, Jan Bernard Lange, Gniezno 1883.
- Krásá J., *Knižní malba*, [w:] *České umění gotické 1350–1420*, red. F. Kavka, Academia, Praha 1970, s. 244–258.
- Królíkowskí J., *Poszukiwania „optymalnego” tekstu Biblii w XIII wieku*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2016, 35, nr 1, s. 133–146.

- Miodońska B., *Związki polsko-czeskie w dziedzinie iluminatorstwa na przełomie w. XIV i XV*, „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, 1960, 51, nr 3, s. 153–202.
- P. Lombardi *magistri sententiarum, Parisiensis episcopi, opera omnia*, red. J.P. Migne, Parisii 1854 (Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis..., t. 191).
- Pátková H., *Paleografické poznámky k českým biblickým rukopisům 15. století*, „Historie – Otázky – Problémy” 2013, 5, nr 2, s. 39–44.
- Poleg E., *The Interpretations of Hebrew names in theory and practice*, [w:] *Form and Function in the Late Medieval Bible*, red. E. Poleg, L. Light, Brill, Boston 2013, s. 217–235.
- Polkowski I., *Katedra gnieźnieńska*, Jan Bernard Lange, Gniezno 1874.
- Rył J., *Katalog rękopisów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie (I)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1982, 45, s. 5–202.
- Sawicka S., *Les principaux manuscrits a peintures de la Bibliothèque National de Varsovie, du Chateau Royal et des bibliothèques: Des Zamoyski a Varsovie, du Séminaire du Plock et du Chapitre de Gniezno*, Société Française de Reproductions de Manuscrits a Peintures, Paris 1938.
- Soszyński J., *Between the Middle Ages and the Renaissance: the Wilanów Manuscript Reconsidered*, „Medievalia Philosophica Polonorum” 2001, 34, s. 199–206.
- Soszyński J., *Biblia paryska w rękopisie F 22-98 wileńskiej Biblioteki im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk*, [w:] *Szlachta polska i jej dziedzictwo. Księga na 65 lat Prof. dr. hab. Jana Dziegielewskiego*, red. D. Kuźmina, R. Lolo, K. Łatak, E. Potkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.
- Soszyński J., *Kronika Marcina Polaka i jej średniowieczna tradycja rękopiśmienna w Polsce*, Wydawnictwo IHN PAN, Warszawa 1995.
- Spěváček J., *Václav IV. 1361–1419*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1986.
- Spunar P., *L'evolution et la fonction de la bâtarde en Bohême et en Pologne*, „Studia Źródłoznawcze” 1961, 6, s. 1–19.
- Stegmüller F., Reinhardt N., *Repertorium Biblicum Medii Aevi*, t. I: *Initia biblica, apocrypha, prologi*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto „Francisco Suárez”, Madrid 1981².
- Theisen M., *Korczeł-Bibel: Prag 1400–1410*, [w:] *Im Anfang war das Wort. Glanz und Pracht illuminierteter Bibeln*, red. A. Fingernagel, C. Gastgeber, Taschen, Köln 2003, s. 132–135.
- Trzciński T., *Średniowieczne rękopisy biblioteki kapitulnej w Gnieźnie*, Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskie, Poznań 1909.
- Yale University, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, General Collection of Rare Books and Manuscripts, Pre-1600 Manuscripts*, MS 83, <https://pre1600ms.beinecke.library.yale.edu/docs/pre1600.ms083.htm> [dostęp: 4.05.2020].